

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біленчук П.Д., Сливка С.С. Правова деонтологія / За ред. акад. П.Д. Біленчука. — К.: Атіка, 1999. — 320 с.
2. Кант И. Лекции по этике. — М.: Республика, 2000. — С. 38–222.
3. Лозовой В.О., Петришин О.В. Професійна етика юриста. — Харків: Право, 2004. — 176 с.
4. Москалькова Т.Н. Этика уголовно-процессуального доказывания (стадия предварительного расследования). — М.: Спарк, 1996. — 125 с.
5. Нерсесянц В.С. Философия права. — М.: Мысль, 1997. — 646 с.
6. Радутная Н.В. Народный судья. Профессиональное мастерство и подготовка. — М.: Юридическая литература, 1977. — 142 с.
7. Словник іншомовних слів / уклад. С. Й. Морозов, Л. М. Шкарапута. — К.: Наукова думка, 2000. — 480 с.
8. Халдеев Л. С. Судья в уголовном процессе: Практическое пособие. — М.: Юрайт, 2000. — 501 с.
9. Юрій М. Ф. Етика: підручник. / М. Ф. Юрій. — К.: Дакор, 2006. — 320 с.

УДК 340.115

Петров С. О., здобувач кафедри
філософії НУ «ЮА»

Філософські засади сучасної прокурорської етики

У статті розглянуто етику прокурора як невід'ємну складову його професійної поведінки. Зазначено про деформації такої поведінки та шляхи їх подолання. Проаналізовано сучасне законодавство з приводу норм права і моралі в повсякденній діяльності прокурора.

Ключові слова: етика, прокурорська етика, мораль, моральність, деформації.

В статье рассмотрена этика прокурора как неотъемлемая составляющая его профессионального поведения. Отмечены деформации такого поведения и пути их преодоления. Проанализировано современное законодательство по поводу норм права и морали в повседневной деятельности прокурора.

Ключевые слова: этика, прокурорская этика, мораль, моральность, деформации.

The article on ethics review of the prosecutor as an integral component of his professional conduct. Marked deformation of such behavior and ways of overcoming them. Analyze the current legislation regarding the rule of law and morality in the daily activities of the prosecutor.

Keywords: ethics, prosecutorial ethics, morals, morality, deformation.

Актуальність теми дослідження. Реформування правової системи України, наближення її до європейських стандартів неможливо без підвищення авторитету прокуратури як складової органів держави та осіб, які в ній працюють. Саме тому прийняття Кодексу прокурорської етики стало потужним імпульсом в цьому процесі та сприяло утвердженню морально-правових цінностей як фундаменту діяльності працівників прокуратури. Прийняття Кодексу прокурорської етики належним чином оформило ті морально-правові засади, що висуваються до будь-якого працівника прокуратури та є складовою прокурорської практичної діяльності. Водночас, прокурорська етика є складовою сучасного етичного дискурсу та має філософські засади, які потребують всебічного філософсько-правового осмислення.

Водночас, визначення філософських засад сучасної прокурорської етики слід

вважати вельми актуальним ще й з точки зору більш ґрунтовного розуміння процесів гуманізації правового життя України, що під впливом різноманітних соціокультурних процесів стикається з необхідністю розробки нового шляху розвитку, котрий є відповідним до викликів сучасності.

Метою статті є визначення філософських засад сучасної прокурорської етики.

Стан дослідження проблеми. Проблеми прокурорської етики розглядалися багатьма сучасними вченими, зокрема С. Бондаренко, Н. Гарбуза, В. Долежаном, Г. Дубовою, А. Козляковським, М. Косютою, В. Лозовим, Д. Фіолевським та ін. Також велике значення для розкриття теми дослідження мають праці, в яких розкриваються різноманітні грані ролі філософсько-правових категорій, що є основою сучасної прокурорської етики, зокрема О. Бандури, В. Бачиніна, О. Грищук, Д. Гудими, О. Данильяна, С. Максимова, В. Нерсисянца, Ю. Оборотова, А. Полякова, П. Рабіновича, О. Скакун, О. Стовби тощо. Водночас, визначення філософських засад сучасної прокурорської етики є невизначеним аспектом в дослідженні її сутності та змісту.

Виклад основного матеріалу. Основоположником філософського вчення, яке сьогодні називають етикою, по праву вважають Арістотеля (IV-III ст. до н.е.). В його розумінні етика (від грец. *ethica*) — це один із класів людських чеснот, розвиток людської думки про мораль і моральність. Етика Арістотеля складається з трьох частин: вчення про вище благо, вчення про природу добродетельності, вчення про конкретні добродетельності. При чому добродетельність — прояв розумної діяльності людини. Людина є розумна істота, міра удосконаленості її діяльності залежить від міри її розумності. Людська ж душа не тотожна розуму, вона має ще і не розумну частку. Виходячи з зазначених положень, Арістотель розділяв добродетельності на два види: діатонічні (добродетельності розуму у власному сенсі слова як вищого, свідомого, владного початку) і етичні (добродетельності характеру, які утворилися як результат взаємодії розумної і нерозумної частки душі).

Марк Тулій Ціцерон (I ст. до н.е.) переклав з грецького «*ethica*» на латину як «*moralis*» та як наслідок окреслив предмет вчення про етику: мораль і моральність, які впливають на процес співіснування та спілкування між людьми.

З плином часу, античні вчення про етику були реформовані середньовіковими переворотом, внаслідок якого етика стала релігійною категорією. Де не природа, космос та суспільні відносини визначають її сутність, а надприродне начало — Бог — теоцентрична основа. Августин Аврелій дійшов висновків, що людина споконвічно була наділена вільною свободою, але в результаті неввіреного використання цієї свободи, «першорідного гріха», який був здійснений Адамом і своєю, «природа» людини була зіпсована. З тих пір людина, хоча і володіє вільною свободою, але вона (свобода волі) лише відображає її потреби як еґотичної істоти, здатної тільки на гріховні, порочні дії. І тільки Бог, який не залишає людину без своєї милості, даруючи благодать, може перетворити деяких вибраних ним людей у високоморальні істоти і дарувати їм «спасіння». В свою чергу, Фома Аквінський стверджував, що людина може творити добро і за своєю волею, але в межах, визначених Богом.

Вагомий внесок у розвиток вчення про етику вніс І. Кант, який розкрив специфіку моралі і показав її найважливіші характеристики. Він розкритикував релігійний зміст етики, пояснюючи це тим, що прагнення ставити віру в Бога умовою морального світопорядку і добродетельності людей віднімає у людини можливість бути моральною істотою, тому що занадто легко бути добродетельним з такою гарантією. Добродетельність за своєю

основою є безкорислива, отже, мораль і щастя виключають одна одну. Слідування моральним цінностям і добродесна поведінка є далеко не шляхом до щастя, а лише засобом стати гідною людиною. Центральною категорією кантівської етики є обов'язок, при чому дана наука – це вчення не про те, що конкретно повинна робити людина, а про те, чому вона повинна слідувати у якості моральної істоти [1, с. 42].

За К. Марксом і Ф. Енгельсом, етика базується на переконаннях у всесилля соціальної практики, яка здатна корінним чином перетворити систему суспільних відносин і тим самим людську природу, де мораль – це спосіб духовно-практичного засвоєння дійсності, сфера суспільної свідомості, що формується і розвивається на базі розвитку суспільного буття. На їх думку, джерелом цінностей, мети та ідеалів є суспільно-історичний процес, який розгортається на базі матеріального виробництва. Етика Маркса і Енгельса пронизана історичним оптимізмом, який базується на вірі у творчі сили людини, на те, що людина здатна змінити характер суспільних відносин, побудувати суспільство на базі ідеалів добра і справедливості. Не можна забувати і їх вчення про класову сутність моралі, її підкорення політиці як більш безпосередньому і визначеному способу реалізації класових інтересів. Яке в сучасному науковому дискурсі зазнало виправдані критики [1, с. 43].

На даному етапі розвитку суспільних відносин в цілому та окремих наук характерним є певне переосмислення історичних надбань та поглядів щодо сучасного визначення категорії етика та її складових частин.

Варто погодитись, що в сучасному суспільстві провідну роль у формуванні адекватних і свідомих уявлень про мораль і моральність, честь і гідність, добро і зло, займає правосвідомість особистості, яку Ю.М. Оборотов визначає як сукупність правових знань, ідей, уявлень, оцінок, почуттів та емоцій, які притаманні певній людині. Правосвідомість особистості є унікальною та неповторною, оскільки на ній лежить відбиток всього індивідуального буття і особливостей її як людини [2, с. 56].

Так, Фіолевський Д.П. пише, що етика – це філософське вчення про явище моралі, що відіграє важливу роль у поведженні людини, співвідносячи останнє із санкціонованим суспільством, людством моральними вимогами, що сягають далеко за межі безпосередніх мотивів і дій окремої людини. Мораль – це колективна оцінка громадою сутності людей і їхньої поведінки, свободи їхнього вибору між добром і злом, свободою і обов'язком на відповідність цих категорій колективним вимогам певної громади. Мораль, моральність – це реалії повсякденного життя, і вони є первинними відносно етики, яка пояснює і досліджує ці соціально-філософські явища, розвиває й удосконалює їх. До визначення рівня моральності того чи іншого суспільства етика підходить з позиції досліджуваних нею категорій – добра і зла, обов'язку і совісті, честі й гідності, як вона їх розуміє та визнає [1, с. 10-11].

Н. Гарбуза вважає, що власне прокурорська етика – це наявність у прокурорів і слідчих високого рівня загальноосвітньої і теоретичної підготовки, володіння глибокими знаннями в різних галузях, духовними і душевними якостями, вияв ними високого професіоналізму при виконанні своїх функціональних і посадових обов'язків, неухильне дотримання при цьому правил моральності, принципів діяльності органів прокуратури і гуманного ставлення до людей [3, с. 21].

Досліджуючи професійну етику юриста Лозовий В.О. та Петришин О.В. влучно зазначили, що об'єктом діяльності працівників юридичної професії є людські стосунки, люди з їх найважливішими інтересами, потребами, правами і обов'язками. Нерідко

така діяльність пов'язана із вторгненням у особисте життя людей, а то й з обмеженням їх прав, прийняттям рішень, які впливають на подальшу долю людини. При чому така діяльність дуже часто здійснюється в конфліктних умовах. Діяльність юрисконсультів, нотаріусів, адвокатів має суспільно необхідний характер, а суддів, прокурорів, слідчих – державну значущість [4, с. 19].

Специфіка юридичної діяльності проявляється не лише у наданні уповноваженим особам правової санкції щодо вчинення тих чи інших дій, а й перебуває у нерозривному зв'язку із вимогами моральних санкції як законодавства так і правової культури особистості окремо.

Особистості юриста має бути притаманна ціла низка ділових, професійних, моральних і психологічних якостей. Серед яких – вірність громадянському, професійному обов'язку, громадська мужність, чесність, невідкупність, принциповість, непримиренність до порушень правопорядку, законності, безкомпромісність у боротьбі з ними, висока моральність, організованість, дисциплінованість, відповідальне ставлення до дорученої справи тощо.

Варто відзначити позитивним той факт, що законодавством України встановлюється порядок щодо зайняття та проходження державної служби, в тому числі і за юридичним спрямування (суддя, прокурор, адвокат тощо). Важливими є положення, які встановлюють дотримання правил професійної етики (наприклад, п. 2 ч. 4 ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5], ст. 48-1 Закону України «Про прокуратуру» [6]) та вимоги до осіб мати необхідні ділові і моральні якості, що призначаються на посаду прокурора, слідчого та ін. (наприклад, ч. 1 ст. 46 Закону України «Про прокуратуру» [6]).

Діяльність працівника юридичної професії базується на загальних моральних і морально-правових принципах гуманізму, законності, патріотизму, незалежності, гласності тощо. Працівники, які виконують державні обов'язки як представники влади, вирішуючи долі інших людей, повинні мати підвищене почуття обов'язку, розвинуте почуття відповідальності за свої рішення, дії, вчинки. Без високого почуття відповідальності за доручену справу, без глибокого усвідомлення обов'язку правоохоронець не може розраховувати на ефективність своєї праці [7, с. 21]. Під сумнів ставиться досягнення цілей від поставлених завдань та ефективне виконання покладених функцій. Службовим обов'язком працівника прокуратури є не тільки дотримання норм права, а і виявлення професійного такту, уваги до моральних, психологічних переживань людини.

Об'єктивно та аргументовано Н. Гарбуза зазначає про форми професійної деформації працівників прокуратури зазначаючи, що найчастіше вони дістають вияв у: 1) бездушному ставленні до людей, зловживанні щодо них, особливо щодо підозрюваних і обвинувачених, своїми владними повноваженнями; 2) надмірній підозрілості (наявність обвинувального ухилу); 3) відсутності самокритичності, в увіруванні своєї бездоганності; 4) надмірному використуванні принципу «мета виправдовує засіб»; 5) зловживанні жаргоном злочинного світу під виглядом вироблення професійного сленгу; 6) неохайному зовнішньому вигляді, хамстві тощо [3, с. 19].

Звернувшись до теорії держави та права бачимо, що Н.М. Крестовська серед видів норм права виділяє соціальні норми – правила людського співжиття, що регулюють поведінку людей, зокрема відносини людей між собою. До них вона відносить так звані норми моралі (етичні норми) – відносно стійкі уявлення людей про добро

і зло. Мораль оцінює поведінку людини за допомогою понять «добрий» і «поганий» [7, с. 192]. Вони, як правило, не зафіксовані документально. Проте тенденція їх оформлення у виді нормативного-правового акту є виправдною в рамках концепції позитивного права, притаманного для сучасного суспільства. Крім того, враховуючи гостро зумовлену важливість та необхідність затвердження таких положень, вбачаємо виправдану політику держави з приводу створення нових, удосконалення існуючих правил професійної етики.

Свого часу В.В. Долежан про необхідність кодексу прокурорської етики писав, що створення та подальше існування такого, зумовлене насамперед потребою оздоровити моральний клімат прокурорської системи взагалі і в окремих колективах прокуратур, у тому числі через наявність негативних проявів у міжособистісних стосунках між окремими прокурорськими працівниками, зокрема між керівниками і підлеглими, що є однією із причин плінності кадрів. Ігнорування етичних норм і правил часто є безпосередньою причиною порушень законності і провалів у роботі. Він зазначив, що етика людських взаємин має кілька рівнів: загальнолюдська, зокрема християнська етика – професійна етика – юридична етика – етика, властива представникам окремих юридичних професій, у тому числі і прокурорська етика [8, с. 63].

Дисциплінарний статут прокуратури України, на жаль, не вирішив окреслених проблем В.В. Долежаном, проте, містить прогресивні положення щодо вимог, які висуваються до працівників прокуратури України: принциповість, непримиренність до правопорушень, громадянська мужність, справедливість, непідкупність, ініціативність [9].

За роки незалежності законодавство України з приводу врегулювання суспільних відносин між працівниками прокуратури, між працівниками прокуратури та працівниками державних органів, між працівникам прокуратур та громадянами ґрунтувалося на загальних принципах законодавства, у відповідності до вимог норм міжнародного законодавства, згоду на виконання яких надала Верховна рада України, а також у відповідності до рішень Європейського суду з прав людини. З приводу останнього вдалим прикладом та принципово важливим демократичним положенням є рішення Європейського суду по справі Алене де Рібемон проти Франції [10]. Судом, у контексті презумпції невинуватості, було засуджено передчасне висловлювання уповноваженої особи з приводу винуватості особи. В цьому рішенні вбачається як безпосередня реалізація положення принципу презумпції невинуватості так і реалізація етичних засад моралі та моральності, закріплення дієвого механізму правової, демократичної держави, де людина, її життя, здоров'я, честь та гідність визнаються найвищою соціальною цінністю.

Стосовно загальних принципів законодавства варто відзначити нещодавнє реформування кримінального судочинства та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України. Де главою 2 було закріплені основні засади кримінального судочинства (22 принципи) [11]. Працівники прокуратур усіх рівнів мають неухильно додержуватися фундаментальних принципів, які зміцнюють та розширюють етичну правосвідомість суб'єктів кримінального провадження.

На Всеукраїнській конференції працівників прокуратури було прийнято Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, який набрав чинності з 1 грудня 2012 року [12]. Його основним завданням є подолання та попередження вищезазначених деформації, укріплення законності, правопорядку, поваги прав

людини і громадянина, а також сприяння розвитку довіри до працівників прокуратури.

Даний кодекс увібрав в собі загальні принципи професійної діяльності працівників прокуратури та розкрив їх зміст; закріпив вимоги щодо зовнішнього вигляду прокурорів; вимоги позаслужбової поведінки працівників прокуратури; вимоги щодо взаємовідносин з органами державної влади та місцевого самоврядування; правоохоронними органами та органами судової влади; з іншими учасниками судочинства; із засобами масової інформації; у колективах прокуратур; керівників з підлеглими; а також взаємовідносини прокурорів із громадянами. На забезпечення зазначених положень, розділом 5 встановлено відповідальність за порушення Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури.

Висновки. Сучасна прокурорська етика — різновид етичного знання, що веде своє коріння ще за часів античності. Філософськими засадами сучасної прокурорської етики є вчення відомих мислителів минулого, зокрема Аристотеля, Цицерона тощо. Морально-правова філософія пройшла тривалий шлях свого розвитку та сформувала категорії, що є базовими для сучасної прокурорської етики. Водночас, сучасна прокурорська етика є частиною сучасної професійної етики юриста та має яскраво виражену практичну спрямованість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фіолевський Д.П. Юридична етика: підручник / Д.П. Фіолевський. — К.: Алтера, 2011. — 288 с.
2. Оборотов Ю.М. Теорія держави і права (прагматичний курс): Екзаменаційний довідник. — Одеса: Юридична література, 2009. — 184 с.
3. Гарбуза Н. Прокурор повинен діяти під контролем власної совісті / Н. Гарбуза // Вісник прокуратури. — 2013. — №8. — С. 15-21.
4. Лозовий В.О., Петришин О.В. Професійна етика юриста. — Х.: Право, 2004. — 176 с.
5. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/page2>
6. Про прокуратуру: Закон України від 06.11.1991 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/page2>
7. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. — 432 с.
8. Долежан В.В. Кодекс прокурорської етики: яким йому бути? / В.В. Долежан // Прокуратура. Людина. Держава. — 2005. — №12. — С. 63-68.
9. Про затвердження дисциплінарного статуту прокуратури України: постанова Верховної Ради України від 06.11.1991 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1796-12>
10. Справа Алене де Рібемон проти Франції. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.medialaw.kiev.ua/zmsud/ecourt/217/>
11. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство станом на 20 лист. 2012 року. — К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. — 382 с.
12. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури від 28.11.2012 року. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992